

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СКЛАДІ СЛІДЧОЇ ГРУПИ

На сьогодні в Україні залишається досить високим рівень зареєстрованої злочинності. Спостерігається суттєве збільшення й числа злочинів, скоєних транснаціональними злочинними угрупованнями, з'являються нові види злочинів, в яких кількість підозрюваних, свідків та потерпілих інколи сягає сотень і тисяч осіб.

Розслідування побічних проваджень є складним, великим за обсягом і вимагає від правоохоронних органів багато зусиль. Усе це істотно збільшує інтенсивність роботи та навантаження на слідчих й автоматично виключає можливість «самостійного» провадження досудового розслідування. Закономірно, що кількість кримінальних проваджень, які розслідуються слідчими групами щорічно становить від 10 до 15 % від їх загальної кількості; у провадженнях про злочини, вчиненні злочинними угрупованнями цей показник відповідає 45–60 %; в ГСУ НП України кількість проваджень, які розслідуються у складі слідчих груп, щорічно складає 90–95 %.

Подібний організаційний метод розслідування кримінальних проваджень при застосуванні його в особливо складних, багатоепізодних правопорушеннях сприяє скороченню строків досудового розслідування та в повній мірі забезпечує його всебічність, повноту і неупередженість. Водночас під час групового провадження виникає багато питань процесуального та організаційного характеру, пов'язаних із невизначеністю або недостатньою визначеністю повноважень. Саме тому, на сьогодні необхідною є оптимізація кримінальної процесуальної діяльності таких груп, а також удосконалення правової регламентації відносин її членів.

Частково це пов'язано з тим, що питанням провадження досудового слідства слідчою групою в кримінальному процесуальному законодавстві присвячена лише одна норма – ст. 39 КПК України. Відповідно, відсутність чіткої правової регламентації призводить до невизначеності статусу осіб, які залучаються до їх складу, затягування строків досудового розслідування, втрати доказової інформації та інших проблем правозастосовчого характеру.

У слідчій практиці при груповому методі розслідування кримінальних проваджень вказана функція може реалізовуватися в двох аспектах: 1) в якості засобу організації досудового розслідування керівником органу досудового розслідування шляхом доручення розслідування слідчій групі; 2) шляхом безпосередньої реалізації керівником (старшим) слідчої групи повноважень по керівництву досудовим слідством (згідно ст. 39 КПК України один із слідчих, які входять до складу слідчої групи, й призначений їй старшим, зобов'язаний безпосередньо керувати діями інших слідчих).

Щодо першого аспекту, то повноваження керівника органу досудового розслідування по створенню слідчих груп відносяться до групи засобів процесуального контролю, що забезпечують об'єктивне, високоякісне розслідування проваджень, законність провадження процесуальних дій, а також захист прав учасників кримінального судочинства. Вказані повноваження передбачені п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України. На жаль, редакція зазначеної норми сформульована законодавцем досить обмежено. Так, до недоліків правової регламентації діяльності слідчих груп необхідно віднести: 1) відсутність регламентації повноважень «старшого» і членів слідчої групи; 2) нечітку регламентацію повноважень керівника органу досудового розслідування щодо діяльності слідчої групи; 3) невизначення чітких випадків для створення слідчої групи; 4) неврегульованість питань припинення діяльності (розформування) слідчої групи та зміни її складу; 5) невизначеність положень взаємодії слідчої групи з оперативними підрозділами тощо.

Створення слідчої групи можливе на будь-якому етапі досудового розслідування, починаючи з моменту внесення відомостей до ЄРДР й закінчуючи складанням обвинувального акту. Саме своєчасне створення слідчої групи, дозволяє одночасно проводити розслідування в різних напрямках та місцях, і цим самим забезпечує скорочення строків досудового розслідування, що є гарантією виконання завдань кримінального провадження.

Щодо другого аспекту, то на сьогодні з урахуванням потреб слідчої практики вкрай необхідною є детальна законодавча регламентація: а) процесуальних повноважень керівника слідчої групи з організації роботи слідчої групи і керівництва діями інших слідчих; б) повноважень членів слідчої групи з прийняття процесуальних рішень та провадження процесуальних дій; в) взаємовідносин керівника слідчої групи, керівника органу досудового розслідування та слідчих групи (в тому числі порядку вирішення суперечок при незгоді членів слідчої групи з рішеннями, прийнятими їй керівником); г) гарантій процесуальної самостійності та незалежності членів слідчої групи.

Аналіз кримінальних проваджень, розслідування у яких здійснювалося слідчою групою, показало, що особиста відповідальність за хід досудового розслідування, прийняття найважливіших рішень, в тому числі й обґрунтованого кінцевого рішення, покладається на старшого групи слідчих. Саме він організовує, контролює і безпосередньо керує слідчими – членами групи, а також несе відповідальність за безпосереднє зберігання кримінального провадження.

При призначенні керівником групи, на слідчого покладається також відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, проведених не тільки ним особисто, а й іншими слідчими – членами групи. У такому випадку старший групи з метою оптимального та раціонального розподілу роботи між членами групи, контролю за виконанням ними отриманих завдань та керівництва ходом слідства, набуває функцій, притаманних виключно діяльності керівника органу досудового розслідування.

Наявність вказаних повноважень (безумовно ширших ніж у звичайного слідчого члена групи) зумовлює зміну процесуального статусу старшого групи й появу в кримінальному судочинстві нового суб'єкта – керівника слідчої групи. Закономірно, що ставши керівником групи, слідчий в рамках дорученого йому провадження повинен отримати додаткові, не передбачені ст. 40 КПК України, повноваження по організації і керівництву діями інших слідчих.

На жаль, наведені погляди жодним чином не враховані вітчизняним законодавцем при регламентації діяльності слідчої групи, а її керівник – особливою компетенцією у кримінальному процесуальному законодавстві України не наділений. Як наслідок, на сьогодні, розподіл повноважень у середині слідчої групи здійснюється поза процесуальними формами. З погляду практичних працівників це більш зручно й не ускладнює процесу організації досудового розслідування. Із процесуальної точки зору ситуація виглядає дещо інакше: відносини між керівником і членами слідчої групи (які по своїй суті є кримінальними процесуальними) регулюються за допомогою організаційних заходів, що нерідко може привести до повної підміни процесуальних відносин особистими (заснованими на симпатіях і антипатіях), а організації досудового розслідування – “адмініструванням і волонтаризмом”.

Невизначеність процесуального статусу керівника слідчої групи породжує різноманітні погляди щодо змісту його повноважень. На наш погляд, що при груповому розслідуванні керівник слідчої групи стає ключовою процесуальною фігурою, яка займає проміжне положення між керівником органу досудового розслідування і слідчим – членом групи. І тому його необхідно розглядати як самостійного суб'єкта реалізації функцій організації досудового розслідування.

Саме тому, керівнику слідчої групи необхідно надати ті повноваження, які не суперечать сутності групового методу розслідування (наприклад, знайомитися з тими матеріалами кримінального провадження, які знаходяться у слідчих – членів групи, давати їм вказівки, передавати розслідування різних епізодів від одного слідчого слідчої групи іншому тощо). Окрім цього, необхідно конкретно визначити перелік процесуальних рішень, які можуть прийматися виключно керівником слідчої групи при груповому провадженні.

У більшості держав-учасниць СНД, де на сьогодні прийняті і діють нові кримінально-процесуальні кодекси, регламентації повноважень керівника слідчої групи приділяється значна увага. При цьому, найбільш прогресивні напрацювання зарубіжного законотворення необхідно імплементувати у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

Зокрема, досить позитивними є положення ст. 355 КПК Республіки Узбекистан, які наділяють керівника слідчої групи правом розподіляти обсяг роботи по провадженню між керованими слідчими, визначати кожному з них “ділянку” або напрям розслідування, доручати виконання окремих процесуальних дій, встановлюючи терміни їх виконання. Цією ж нормою визначено, що саме керівник слідчої групи несе відповідальність за загальний напрям та кінцеві результати досудового слідства, а також за законність та обґрунтованість кожної дії і рішення. Подібні норми безумовно повинні знайти своє відображення й у вітчизняному КПК.

Потребують закріплення у КПК України й повноваження керівника слідчої групи складати та підписувати обвинувальний акт. Адже інколи, як свідчить практика, окремі фрагменти обвинувального акту складаються членами слідчої групи, й при цьому, постає питання, хто ж саме повинен компонувати кінцевий текст, редагувати й підписувати вказаний процесуальний документ.

Як підтверджує досвід Російської Федерації, Республік Вірменія, Туркменістан, Узбекистан, Білорусь, Казахстан, Киргизької Республіки та інших країн, при груповому розслідуванні доцільно також надати керівнику слідчої групи виключну компетенцію з прийняття рішень про: закриття кримінального провадження повністю або частково; зупинення або відновлення досудового розслідування; повідомлення про підозру; порушення клопотання про продовження строку досудового розслідування; порушення клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а також його продовження.

Вважається, що віднесення даних повноважень до виключної компетенції керівника слідчої групи стане суттєвою гарантією дотримання законності при провадженні досудового розслідування.

Окрім цього, необхідно визначити, що саме керівник слідчої групи забезпечує виконання вказівок прокурора та керівника органу досудового розслідування, дає доручення оперативному підрозділу про виконання слідчих (розшукових) дій, контролює виконання цих доручень, вправі провести будь-яку слідчу дію та брати участь у слідчих діях, які провадяться іншими членами слідчої групи. Також з метою більш ефективної діяльності слідчої групи доцільно наділити керівника слідчої групи правом ініціювати перед керівником органу досудового розслідування зміну складу слідчої групи та припинення її діяльності.

Зазначені положення в повній мірі дістали закріплення у законодавстві країн пострадянського простору, є дійсно обґрунтованими й спрямовані на посилення відповідальності керівників слідчих груп за прийняття найбільш концептуальних, основних процесуальних рішень, прийнятих на основі доказів, отриманих ним особисто чи за участю слідчих групи.